

Kierkegaard og Grundtvig i Fællesmarkedet!

*Kontroverser om Kierkegaard og Grundtvig 1 og II. Chr. Kaiser Verlag,
München 1966 og 1968.*

I efteråret 1964 afholdtes et dansk-tysk teologstævne på Båring højskole, under ledelse af professor Götz Harbsmeier fra Göttingen, hvor tyskerne blev præsenteret for Kaj Thanings Grundtvig og Løgstrups kritik af Kierkegaard. Østergaard-Nielsen sammenlignede Grundtvig og Kierkegaard, og Jytte Engberg fortalte tyskerne om folkehøjskolen. Dette initiativ har affødt en serie på i alt 3 bøger, hvoraf foreløbig de to første »Kontroverser om Kierkegaard og Grundtvig« er udkommet.

Det er en stor opgave at konfrontere tyskerne med Grundtvig. Dels er det et fremherskende dogme herhjemme, at Grundtvig er speciel dansk og uoversættelig (et dogme, som vel Erica Simons grundtvigstudier efterhånden må have dementeret); dels er Grundtvig på grund af nogle oversættelser fra tyverne i Tyskland blevet taget til indtægt for et germansk misbrug af begrebet »folkelig«, altså en slags national-romantisk, religiøs dyrkelse af folkets guddommelighed, som ikke kan undgå at vække ubehagelige associationer hos anstændige tyskere i dag.

Så meget mere fristende må opgaven være at præsentere Grundtvig for tyskerne. Grundtvigs pointering af de inter-personale relationers betydning for kristenlivet og hans opgør med tysk spekulativ idealisme må kunne vække interesse i kredse med kendskab til Heidegger og Martin Buber.

Netop den *Thaningske* Grundtvig synes velegnet som eksportvare til Tyskland, og første binds hovedartikel er da også et resumé af hovedtanken i disputatsen »Menneske først – «: kristendommen befrier mennesket fra det ansvar at skulle skabe sig selv om til frimodigt at leve et naturligt menneskeliv. Denne sekularisering må lyde forjættende i tyske øren, som er fortrolige med katolicismens tilbøjelighed til at se menneskelivets værdi alene under religiøs synsvinkel og med dens bestræbelser for at indordne alle folkelivets funktioner under kirkens formynderi. Men der er dog nok grund til at advare imod Thanings ensidige fremhævelse af den sekulariserede Grundtvig: ganske vist fik det menneskelige liv sit eget værd for Grundtvig efter 1830, også hvor det *ikke* kristnes. Men denne tolerance hos Grundtvig var betinget af hans faste tro på, at mennesket er »skabt«, er et »guddommeligt Eksperiment«, og at dets slægtskab med det guddommelige er indiskutabelt. Hvis dette organiske slægtskab, »Vekselvirkningen« mellem det guddommelige og det menneskelige blev anfægtet, således som Grundtvig mente, at Kierkegaard gjorde, så måtte han fordømme en sådan anfægtelse som en Anti-kristens forløber. Grundtvigs menighedskult omkring dåb og nadver, hvor det menneskelige gradvist vokser til Kristus-lighed i en »Væxt«, der i tidens fylde vil forene det guddommelige og det menneskelige, denne kult er, vurderet med kirkegaardsk skepsis, et forsøg på at sikre troen ved »Udvortshed«. Det er en objektiv vished, som let kan forlede en katolik eller en jøde til hos Grundtvig at finde paralleller til hhv. sakramenterne og omskærelsen, ligesom man undertiden finder tendenser hos Grundtvig til at gøre denne menighedskult eksklusiv, når han taler om vennerne indenfor og »Ver-

den« udenfor. Det er ikke med hans teologiske sekterisme, vi skal forsøge at påvise Grundtvigs aktualitet for udlandet; vi kan derimod ved at henvise til hans psykologi og hans antropologi gøre udlandet opmærksomt på, at Grundtvig på et tidligt tidspunkt har gennemskuet intellektualismens og individualismens problematik og med udbytte vil kunne sammenlignes med som nævnt Martin Buber og med personalisten Paul Ricoeur.

Nogen egentlig konfrontation mellem Kierkegaard og Grundtvig kommer det ikke til i dette værk. Domprovst *H. Østergaard-Nielsen* forsøger ganske vist herpå, men kommer til kort p. g. a. manglende hermeneutisk disciplin: han er sig ikke sine fordomme bevidst, og dette kommer til at gå ud over hans Kierkegaard-karakteristik. Kierkegaard anskues bedrevidende og retorisk forkyndende som en gnostisk, dualistisk, idealistisk, pietistisk, subjektivistisk, sentimental livsfor nægter, hvis teologi tolkes rent psykologisk som efterrationaliseringer af forholdet til faderen og Regine. En sådan metode siger mere om den, der bruger den, end om Kierkegaard, nemlig at førstnævnte har behov for at holde sig altid i det levende ord, og vi kan kun derved have del i det levende ord. Det interesse.

Bedre er karakteristikken af Grundtvig fra 1825 som det levende ords fortæller, det ord, der »skaber hvad det nævner« og findes overalt, hvor vi står i menneskelige relationer, som vi kender fra forholdet mellem forældre og børn, men også overalt, hvor vi finder menneskeligt fællesskab. I lyset af denne Grundtvig kritiseres Kierkegaard for at nøjes med opfattelsen af troen »som et forhold til en forestilling om Kristus . . . thi så bliver menneskelivets dualisme i grunden betragtet som en filosofisk dualisme mellem tid og evighed, mellem materie og ide, og derfor bliver fordringen om samtidighed til en fordring om afdøen fra det naturlige menneskeliv«. Hos Grundtvig derimod er ikke kun kristenlivet, men al sandt menneskeliv kendeligt på det levende ord, »det ytrer sig altid i det levende ord, og vi kan kun derved have del i det levende ord. Det levende ord er vidnesbyrd om, at mennesket er skabt i Guds billede«.

Dette lyder rigtigt nok, men p. g. a. den ensidige Kierkegaard-opfattelse glemmer Østergaard-Nielsen, at Kierkegaard jo *ikke* forrede en så radikal kristendom af sin samtid, men kun at den *indrømmede* afstanden til den form for kristendom, som ud fra hans forudsætninger måtte opfattes som værende den sande. Artiklens fejltolkninger skyldes generelt manglende sans for det indirekte, underfundige og dialektiske hos Kierkegaard; man må håbe, at tyskerens Kierkegaard-forståelse er tilstrækkelig til at gennemskue dette.

Anderledes dybtgående, og befriet for hermeneutiske interpolationer er *Heinrich Buss'* artikel om menneskelighed og eksistens. Heri tegnes et stærkt nuanceret billede af Grundtvig og Kierkegaard med kritikken begrundet i virkelig indtrængen. Buss betoner moderniteten i Kierkegaards analyse af eksistensen som et paradoks, gennemført med lidenskab og konsekvens. Grundtvig skildres lidt anakronistisk: hans sekulariseringsprogram har intet andet at byde nutiden end et råd om ikke at glemme, at menneskets menneskelighed er grundet i skabelsen. Grundtvig skildres som anti-intellektualist, Kierkegaard som en intellektualistisk antiintellektualist: »Grundtvig stiller os i den forlegenhed, ikke at kunne tilordne det menneskelige til det kristelige, teologisk strengt gennemtænkt; Kierkegaard yder dette arbejde, men ender med at pris-

give det humane, tvunget dertil af sin forudsætning. Kierkegaard er den moderne tænker, der bringer os i den situation, ikke mere at kunne blive fri for det af ham udarbejdede. Grundtvig maner os til, ikke at glemme skabelsen. Han viser, hvad der går tabt, hvis vi ikke mere kan tænke disse tanker« (s. 93). Foreningspunktet mellem Kierkegaard og Grundtvig ligger således implicit i Buss' forståelse af dem: at det grundtvigske menneskesyn og kulturprogram i sig bærer kimen til den kierkegaardske problematik, men samtidig er løsningen på denne – at Grundtvig er det forargelsens paradoks, der står uomgængeligt såvel ved Kierkegaards begyndelse som der, hvor han ender: i det umiddelbare og i troen.

Udover de nævnte skriver i første bind *Götz Harbsmeier* om »Kierkegaard und Grundtvig«, i det væsentlige en reproduktion af Kaj Thanings Grundtvig; og i sit forord giver han et billede af den teologiske situation i Danmark: Kierkegaard har især i Tidehvervspåvirket teologi spillet en dominerende rolle, men det er kommet til et brud i Tidehvervskredsen med Løgstrup og Olesen Larsen som antipoder, et brud, som menes indirekte at have Grundtvig til forudsætning. De danske kontroverser omkring det kierkegaardske og det grundtvigske med Thaning og Knud Hansen som de mest fremtrædende eksponenter for tidehvervsgrundtvigianismen introduceres på den måde for tyskerne.

Løgstrup leverer i sit forord et angreb på tidehvervsteologien, der ved hjælp af Kierkegaard skelner så skarpt mellem tro og erkendelse, at troen mister ethvert forhold til det dennesidige, og »nutidens påtrængende problemer dermed under påberåbelse af Kierkegaard skubbes til side som irrelevante«. Hos Løgstrup som hos Thaning går sekulariseringen ikke så vidt, at kongruensen mellem det menneskelige og troen går tabt; deres holdninger til spørgsmålet om troens kommensurabilitet er en valen mediation sammenlignet med Kierkegaards opfattelse af troens mulighed som et kors for forstanden.

Herudover rummer bind I et smukt billede af undervisningen på en dansk højskole, skrevet af *Jytte Engberg*; og *Jørgen Kristensen* skriver om den danske folkekirke – artikler af interesse for det tyske publikum til belysning af Grundtvigs betydning for det praktiske kirke- og folkeliv i Danmark.

Bind II i serien er en tysk version af *Løgstrups* »Opgør med Kierkegaard« tilsat nogle kapitler om Bultmann, den etiske fordring og en epilog over eksistens-teologien. Løgstrups opgør er spændende læsning, men det er vigtigt, at man gør sig klart, hvem opgøret gælder: Den »Kierkegaard«, Løgstrup opererer med, eksisterer nemlig ikke andre steder end i Løgstrups fantasi, og hans fremstilling af dette fantasifoster i bogen er så utiltalende, at hans advarsel til læseren om, ikke at lade sig indfange af dette syge genis tanker, synes ganske overflødig. Men som sagt, det er kun sin egen indbildte Kierkegaard, Løgstrup polemiserer imod, og forstået som et sådant led i en dialektisk udvikling hos en belæst kender af den »rigtige« Kierkegaard, får bogen sin berettigelse som et eksempel på, hvad en enkeltmandspræstation kan føre til ved en tillukket beskæftigelse med så stort et emne som Kierkegaards tankeverden. Men om den er berettiget som en introduktion af Kierkegaard for tyskerne og oven i købet som et indlæg i en kontrovers omkring Kierkegaard og Grundtvig, må kraftigt betvivles. Første binds introduktioner af de to tænkere er nødvendige som debatoplæg

til en konfrontation. Men af en konfrontator må man kræve, at hans bevidstgørelse ligger et niveau højere, end objekterne for hans konfrontation, eller anderledes sagt: at han ikke er personligt involveret i nogen af de to, at han kan holde dem ud i strakt arm og sige – her er de, således forholder de sig til hinanden – samt stille sig selv spørgsmålet: er det muligt at finde noget fælles referencepunkt? I modsat fald bliver der ikke tale om nogen kontrovers, men eksperimentet blir en fremvisning af slagget fra de implicerede skribenters værksted, en blotlæggelse af deres egne fordomme og en ridning af deres personlige kæphest.

Derfor er projektet desværre afsporet med dette andet bind. Der burde her være ført en dialog mellem forskellige Kierkegaardtolkninger som oplæg til tredje bind, der efter sigende skal indholde Grundtvigtekster med specielt henblik på Kierkegaard. Med Østergaard-Nielsens torso og Løgstrups spøgelse af en Kierkegaard, kommer vægtens anden skål simpelthen til at svæve tomt i luften med Grundtvigs egen bastante tyngde i den anden skål. Kierkegaards kristendomssyn foreligger ikke som en entydig størrelse, man kan påvise tendensen i. Hans skrifter er i deres mangetydighed så åbne, at de må opfattes som et *forståelsespotential* og således kun kan forstås i en fortløbende dialog, der tager videst muligt hensyn til helheden i det, han har tænkt. Derfor er det utilladeligt, når Løgstrup allerede i forordet proklamerer, at han nonchalant vil tillade sig at se bort fra, hvad Kierkegaard »også« har skrevet, hvilket nemlig også er en afvisning af den dialog, der som sagt er nødvendig, hvis man skal fatte blot en lille smule af Kierkegaard.

Når Løgstrup fremstiller Kierkegaard som den af refleksionen udmarvede selvpiner, der dæmoniserer sine læsere ved sit fortryllende sprog, men spolerer de suveræne livsytringer, overser han ganske det epokebestemte: Kierkegaard skrev for en samtid, som gennem refleksion havde ødelagt kristendomsbegrebet, og som derfor måtte angribes med sine egne våben. »Refleksion« betyder blot, at det umiddelbare i hele livsformen er glippet; det behøver ikke være en større grad af tænkning og bevidsthed. Kierkegaard, der stod overfor en reflekteret kristenhed, ræsonnerede som så: for reflekterede folk må kristendommen nyformuleres, så alle begreber sættes »i Reflexion«. Han definerede simpelthen i »Synspunktet« bagklogt hele sin stræben som et forsøg på »at sætte Christendommen, det at være Christen helt og holdent ind i Reflexion«. Parallelt med de filosofiske værker udgav han da også altid omtrent samtidigt en række »Opbyggelige Taler«, som var skrevet i en ganske anden stil for enfoldige mennesker, i hvem kristendommen havde bevaret sin selvfølgelighed. De filosofiske skrifter fremmaner selvfølgeligheden som den eneste mulighed, når refleksionen er gennemført til det yderste. Men begge poler er dog Kierkegaard! såvel den enfoldige som den fortænkte, og Kierkegaard selv forholder sig suverænt til dem begge; han er ikke blot spaltet, men forholder sig også til sin spaltning, ophæver den i humor og i sine lykkeligste øjeblikke i noget, der nærmer sig, hvad han forstod ved tro: selvet, der suverænt skaffer sig til side for det, som er større og mægtigere og så fremmed for selvet, at dettes tolkning heraf undertiden kan ytre sig som had: Gud.

»Det concreteste Indhold, som Bevidstheden kan have, er Bevidstheden om sig selv, om Individet selv, ikke den rene Selv-Bevidsthed, men den Selvbevidst-

hed, der er så concret, at ingen Forfatter, ikke den ordrigeste, ikke den i Fremstillingen mægtigste, nogensinde har formaaet, at beskrive en eneste Saadan, medens hvert eneste Menneske er en saadan. Denne Selvbevidsthed er ikke Contemplation, thi den, der troer det, har ikke forstaaet sig selv . . . Denne Selvbevidsthed er derfor Gjerning, og denne Gjerning er igjen Inderligheden, og hver Gang Inderligheden ikke svarer til denne Bevidsthed, er der en Form af det Dæmoniske« (SV, Bd. 6, s: 224). Lad disse ord være sagt fra *den* Kierkegaard, der også har fortalt om enfoldigheden hos troens ridder, og som Løgstrup ikke har ønsket at kendes ved, fordi Løgstrup i så fald ville være blevet foruroliget i *sin* dæmoniserende Kierkegaard-fortegnelse.

Projektet som helhed lider, som det vil ses, af en del skævheder. Det er blevet for formelt teologisk. Sansen for de integrerede personligheder, Kierkegaard og Grundtvig, er gået tabt. Kierkegaard og Grundtvig skulle nok have andet at sige i dag, end hvad de har at sige om tro og viden og om det menneskelige relationer til det guddommelige. I modsat fald vil de nok vanskeligt kunne konkurrere med fællesmarkedets produktion af ideer.

Hellmut Toftdahl

Luther – Grundtvig – Kierkegaard.

Interpreters of Luther. Essays in Honor of Wilhelm Pauck. Ed. by Jaroslav Pelikan. Fortress Press. Philadelphia 1968. 374 s.

Det er den tysk fødte, amerikanske lutherforsker Wilhelm Pauck, hvis væsentligste virke er faldet som professor ved Union Theological Seminary i New York, man har villet hædre med dette bind afhandlinger. Om Pauck hedder det i et indledende biografisk essay, at han har »kept theologians historically aware and historians theologically responsible«. En god og vigtig opgave forekommer det.

Alle afhandlingerne drejer sig om forskellige større eller mindre teologers forhold til Luther. Der er afhandlinger om Paul Tillich's, Ernst Troeltsch's, Adolf v. Harnack's og Calvins forhold til Luther for at nævne de mest kendte; men også mindre ånders forhold til Luther søges belyst; det drejer sig om navne som Robert Barnes, der spillede en rolle for reformationens gennemførelse i England og også aflagde besøg i Danmark, de elizabethanske teologer, Joseph Priestley, og endelig de amerikanske kirkemænd fra det 19. årh. Walther, Schaff og Krauth.

Af særlig interesse for et dansk publikum og grunden til, at bogen skal omtales her, er imidlertid, at dette samlebind også indeholder afhandlinger om henholdsvis Grundtvig's og Kierkegaards forhold til Luther. Om Grundtvig og Luther skriver Ernest D. Nielsen, president of Grand View College, Iowa. Han har tidligere skrevet bogen »N. F. S. Grundtvig. An American Study.« Rock Island: Augustana, 1956, hvor han kritisk diskuterer Grundtvig's teologi og dens udvikling til bevægelse. Han gør meget rigtigt opmærksom på, at Grundtvig-stu-